

שבת שלום לכולם – פרשת בראשית/יובל ארדון

השבת היא שבת בראשית, אבל בראשית, אני חייב לתת שני "גילויים נאותים": הראשון – הסמינר שלי (אי שם בשכטר) הוא על פרקים א-י"א בספר בראשית, כך שהדרשה שלי תגלוש אל מעבר לגבולות הפרשה. הגילוי הנאות השני היא שספר בראשית, ובמיוחד תשעת הפסוקים הראשונים בפרק י"א, הפסוקים המספרים את הסיפור של מגדל בבל – מרתקים אותי בצורה חסרת תקדים, ומעלים בי תובנות על תובנות בכל פעם שיוצא לי לעיין בהם, ולכן, אפשר להגיד שבעצם הדרשה הזו כתבה את עצמה.

אז בואו נתחיל: סיפור בריאת העולם בפרשה הוא סיפור מרתק, אבל הוא עניין לדרשה אחרת. מעניין אותי יותר הוא סיפור גן העדן. אני רוצה לשאול אתכם – איך נראה גן העדן בעיניכם?

אז בעיני, הסיפור הוא כזה -

בראשית הייתה כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים – האדם גר בגן עדן, הופקד לשמור על הצמחים והחיות, ועשה מה שאמר לו האלוהים מבלי לזוז ימינה ושמאלה. המונולוג היה של אלוהים, והאדם היה הסטטיסט. אבל כבר פה – יש רמיזה לכך שמצבו של אדם באותו רגע לא שיקף את הפוטנציאל האמתי שלו. אבי שגיא, במאמר מרתק בפני עצמו על ספר בראשית - מתאר כמה מהרמזים האלה – העובדה שהאדם נברא במעשה, בניגוד לטבע שנברא במאמר ("נעשה אדם בצלמינו כדמותנו" לעומת "יהי... יקוו... ישרצו... וגו') מלמד על העובדה שתפקידו בבריאה הוא אחר. העובדה שבסיפור משתמשים גם במילה "האדם" בפרק א' פסוק כ"ז, וגם במילה "אדם" בפרק ב' מעיד על כך שמדובר גם על האדם כמין בבריאה, וגם כאישיות אינדיבידואלית. והאדם – אכן בחר באינדיבידואליזם. הוא אכל מפרי עץ הדעת (בניגוד למצוותו של ה'), ובעצם העביר את השיח ממונולוג, שבו אלוהים מדבר והאדם מקשיב ועושה – לדיאלוג, שבו אלוהים מדבר, האדם עונה, מקבל או לא מקבל את מצוותו של אלוהים. גם מעשהו של האדם וגם תגובתו של אלוהים למעשה זה – הם דברים שמעצבים את העולם מחדש. האדם מתפתח ומשתנה, וגם המציאות והסביבה משתנות. חלק מתמימותו של האדם בגן העדן התבטאה בכך שלא הבין את המצב הזה, ולכן בעיניו – תגובתו של אלוהים לאכילת פרי עץ הדעת מתפרשת כגירוש, כעונש. בעצם, בפועל - זהו בסך הכל המחיר שמשלם האדם על השאיפה שלו לאינדיבידואליזם, להתפתחות אישית, על פריצת הגבולות של התמימות בתוך גן העדן.

גן העדן הוא מתחם סגור, מוגן, ואפילו חונק. אין בו שום דבר מאתגר, ולכן גם אין אפשרות אמיתית להתפתח בו, ולכן האדם הוצא אל העולם הרחב. אבל התפתחות האדם, השאיפה שלו לאינדיבידואליזם – גם לה יש גבולות. האינדיבידואל שלך נגמר במקום בו מתחיל האינדיבידואל שלי, והפוך, ולכן, כאשר קין רצח את הבל – הוא נאלץ לשלם על כך, בכך שלא ממנו המשיכה האנושית להתפתח, אלא משת, אחיו. אבל לא רק בסיפור זה הוגדרו הגבולות מחדש – כשאומרים "מלאה הארץ חמאס" – הכוונה היא (כמו שאני מבין אותה) לאנשים שהאינדיבידואל שלהם היה חשוב בעיניהם יותר מזה של אחרים, ומזה של הסביבה שלהם בכלל.

כאשר משהו גונב – הצרכים האישיים שלו חשובים בעיניו יותר מאלו של זה שנגנב ממנו הרכוש או הקניין. כאשר משהו פוגע בטבע – הצרכים האישיים שלו חשובים בעיניו יותר מהסביבה הטבעית, האחראית בין השאר לקיומו, ולקיומם של כל היצורים הברואים. בפרשת נח ניתן להגיד שהאנשים היו אולי טובים כל אחד להתפתחות שלו עצמו, אבל האנושות, כאורגניזם שלם – נפגעה מכך, ולכן הגיע המבול. נח, לעומת זאת - היה מוכן לוותר על האינדיבידואל שלו ברמה מסוימת כדי לדאוג לבעלי החיים ולבני משפחתו, מה שאפשר לו גם להיות הענף שממנו שוב, המשיכה להתפתח האנושות.

ואז, ניתן לראות תזוזה של המטוטלת הזו שוב לכיוון של ביטול האינדיבידואליזם: ב"תהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים" – מדברים על כך שהאנשים דיברו באותה שפה, ושהתרבות והקונטקסט בו התעצבה השפה – היו אחידים אצל כולם. ב"ויאמרו איש אל רעהו" – הכוונה היא שדיברו כולם עם כולם, ולא משהו ספציפי שאמר. ב"נעשה מגדל וראשו בשמיים" – הכוונה היא לרצון לחזור ולהיות קרובים פיזית לאלוהים, ולא לחיות את חייהם על פני האדמה. ב"פן נפוץ על פני כל הארץ" – הכוונה היא לרצון להיות מרוכזים במקום מסוגר אחד, בדומה למצב שהתקיים בגן העדן. אלא שבמצב הנוכחי - זה לא באמת גן עדן, אלא סוג של גיהנום, כי כשאין אינדיבידואליזם (כביכול) – תמיד יש איזה אינדיבידואל שבכל זאת שולט על האחרים, גם אם זה לא בכוונה, גם אם זה לא בצורה מודעת. הוא שולט עליהם בדיוק בעזרת הפחד הזה מתפוצה על פני כל הארץ, מהשפעות של גורמים חיצוניים, בדיוק בעזרת הפחד הזה מהחופש להתפתח ולהתקדם. הפחד האמיתי מההתפתחות הוא בעצם של זה ששולט – זה הפחד מההתפתחות של אלו שנשלטים על ידו, שאולי יביא אותם לתובנות שיביאו לסיום שלטונו. הניסיון הזה לשלוט על האחר בעצם מונע מהאדם, כאדם – להגשים את הפוטנציאל הגלום בו, אותו פוטנציאל עליו עמדנו אי אז בסיפור בריאת האדם. וכשאין אינדיבידואל לא מתפתח – האנושות לא מתפתחת, ולכן – גם פה אלוהים מתערב. הוא מפיץ אותם על פני כל הארץ והוא מבטל את אחדות השפה ואת אחדות הדברים. בצורה זו הוא מחזיר את האנשים אל האינדיבידואליזם שלהם.

המצב הרצוי על פי כותב ספר בראשית, כמו שאני מבין זאת הוא בתחום האפור הזה שבין אינדיבידואליזם קיצוני, לבין אחדות קיצונית שמסרסת את התפתחות האישית. ההתפתחות והאינדיבידואליזם הם ראויים בעיני כותב הטקסט, אבל לא על חשבון המוסר, ולא על חשבון השמירה על הבריאה והסדר התקין שבה.

ובפן האישי: לפני שנולדו הילדים שלי, דמיינתי אותם בגן עדן – מקום תמים שבו אחנך אותם, אעצב אותם כראות עיני, ואוכל לצפות בהתפתחות ה"טבעית" שלהם, כמו שהיא נראית ראוייה בעיני. מאז שהגיעו הילדים, אני לומד את השיעור הזה שוב ושוב מחדש – שגן העדן האמיתי הוא לא מקום שקט, סגור, סטטי, ונינוח, אלא מקום שבו התהליכים מתרחשים כל הזמן, מאתגרים את המציאות (ואותי בדרך), וגורמים לילדים להתפתח לאינדיבידואלים שבסופו של דבר, בתקווה - יהיו גדולים הרבה יותר מכל חלומות גן העדן שלי.

אני מאחל לכולנו שנדע לעצב את גן העדן הפרטי שלנו, והקוסמי – של כולם, בצורה המיטבית, המעצימה והטובה ביותר לכולם.